

ФОЛКЛОРОТ Е ДУХОВНО БОГАТСТВО НА МАКЕДОНСКИОТ НАРОД

(врз примери од делото *Мудросџа на вековиџе* од Иван Котев)

Васил Дрвошанов

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје

Дата на прием: 27.08.2021 г.

Апстракт: До објавувањето на делото *Мудросџа на вековиџе* (2012, Струмица) Иван Котев, на научната јавност, освен по големиот број прилози во периодиката и по учеството на низа конгреси, конференции и собири, беше познат како автор, коавтор или редактор на следниве книги: *Училишески искри* (1976, во коавторство со Ѓорѓи Трајков и Димитар Галев), *Черешиница рог родила* (1984), *Училишџеџо во село Робово од џперодбаџа до денес/1860–1995/* (1995), *Енци менџи* (2002) и *Македонски народни џприказни* (2005).

Во трудот *Мудросџа на вековиџе* Иван Котев се јавува како пасиониран паремиолог. Имено, тој ги собирал во долг временски период, ги бележал и ги издаде македонските народни пословици и поговорки од Струмица и од Струмичко, во кои е одразен нашиот бит од најстарите времиња до денес.

Несомнен е фактот дека македонските народни пословици и поговорки се „едно од најстарите наследства на усната книжевност“, коишто се испреплетуваат со пословиците и поговорките на другите јужнословенски и балкански народи. Меѓутоа, сепак, тие се градени на основата на македонската култура во врска со обичаите, обредите и верувањата во духот на нашиот живот во целост.

Предмет на анализа во написот се македонските народни пословици и поговорки од Струмица и од Струмичко, коишто влегле во колективната меморија на народот, бидејќи „се избрусан дијамант“, како што забележува Котев, „бесценет камен што никогаш не ја губи својата вредност и убавина“.

Клучни зборови: анализа, Иван Котев, пословици и поговорки, Струмица и Струмичко, македонски народ.

Делото *Мудросџа на вековиџе*, коешто носи посвета „На моите внуци Иван и Сара, со љубов“, е компонирано од три стожерни целисти: „Прв дел: Тематски преглед на пословиците, поговорките, изразите, фразите, благословите и клетвите“ (27–337), „Втор дел: Пословици, поговорки, изрази и фрази по азбучен ред“ (339–435) и „Трет дел: За зборовите“ (437–491). Ним им претходат: „Благодарност“ (3) и „Предговор“ (7–24). Трудот е заокружен со следниве содржини. „Рецензија за ракописот *Мудросџа на вековиџе* – народни пословици,

поговорки и фрази од Иван Котев“ (проф. д-р Марко Китевски) (493–494), „Рецензија за книгата *Мудросѿа на вековѿѿе* – народни пословици, поговорки и фрази од Иван Котев“ (рецензент: проф. д-р Илија Велев) (495–496), Резиме „*Мудросѿа на вековѿѿе: Македонски народни ѿсловици, ѿговорки, блаѿслови, клѿѿѿи, изрази и фрази оѿ Сѿрумица и Сѿрумичко*“ (497–498), Abstract „*Wisdom of the Centuries: Macedonian traditional sayings, proverbs, blessing and profanities from Strumica and the neighborhood of Strumica*“ (499–500), Кратка биографија „Иван Котев“ (501–502), „Преглед на консултираната литература“ (503) и „Кратенки (504).

На почетокот авторот изразува благодарност „за несебичната поддршка што ја дале Градоначалникот г-н Зоран Заев и советниците при Советот на Општина Струмица“ за објавувањето на книгата.

Во „Предговорот“, чие мото е туркменската пословица „Имаш ли ум, оди по него, немаш ли го, оди по пословицата“, Иван Котев опстојно се задржува на значењето на кратките фолклорни жанрови, во кои спаѓаат: пословиците, поговорките, благословите, клетвите, гатанките и брзопоговорките.

Пословиците и поговорките и другите кратки жанрови се вечен придружник на човекот од најдалечното минато до денес. Со нивната јадровитост „го пренесуваат мислењето и вековното искуство на народот за различните збиднувања од секојдневниот живот“. На своевиден начин, тие се отслик на духовниот свет на македонскиот народ. Народниот гениј преку нив остро, на духовит начин, од една страна, ги жигосува негативните појави, злото, насилството, расипништвото, нечесните постапки, недостатоците и сл. кај поединци, кај одделни групи, па дури и кај цели етникуми, а, од друга страна, ги воспева добрите карактеристики на луѓето, нивните добри дела, чесната работа, славејќи ја слободата и творечкиот дух.

Со оглед на фактот што во секојдневната комуникација не се прави суштинска разлика меѓу пословицата и поговорката, иако тие умотворби се разликуваат, авторот дава дефиниции од познатите македонски автори, како што се: д-р Кирил Пенушлиски, д-р Томе Саздов и д-р Марко Китевски, кои ги имаат проучувано овие кратки жанрови. Ние ќе ги приведеме дефинициите за пословицата и за поговорката од *Толковниот речник на македонскиот јазик* (Конески 2008). Имено, **пословицата** се толкува како „кратка синтаксички оформена изрека, реченица, што се пренесува по традиција како израз на народното животно искуство и на народна мудрост“, сп. *нов бунар којај, на сѿариот не ѿлукај* (Конески 2008: 361), а **поговорката** се

толкува како „општопозната куса, често синтаксички неоформена, изрека со преносно значење, која се искажува како израз на народната мудрост“, сп. *од аџи на маѓаре; ни лук јал, ни лук мирисал; сџи на џладен не верува* (Конески 2008: 143).

Авторот споменува дека пословицата „со својата сликовитост, збиеноста на изразот, судот за тематиката што ја третира, пораката што ни ја испраќа итн.“ привлекувала голем број фолклористи од целиот свет. Котев се повикува на познатиот фолклорист Твртко Чубелиќ со кого го споделува своето мислење во врска со пословиците. Имено, нотира тој: „Народните пословици се кратки, збиени, длабоко осмислени изреки кои соопштуваат некој заокружен целосен суд, заклучок или мислење; во нив се изразени мислите и гледиштата за разни прашања и случувања од природата, општеството и човечкиот живот“ (Котев 2012; сп. Čubelić 1990). Тој забележува дека зборот *пословица* во македонскиот и во другите словенски јазици дошол од рускиот јазик за потенцирање на заклучок или на порака по некој говор, при што ја приведува пословицата од струмичкиот фолклор, сп. *ако ѝризн'ааш, ѝулв'ианџа ѝи се ѝросѝ'ува*.

Присуството на народните пословици и поговорки во духовниот живот на човекот, Котев го проследува од најстарите времиња до денес. Имено, тој се повикува на Боне Величковски и забележува дека тие се вплетени во митологијата, во светите индиски книги, во делата од кинеската култура и во делата од стариот Рим, во верските книги, како што се: Талмудот, Библијата и Куранот, не прескокнувајќи ги многубројните дела од средновековието и просветителството, сè до најново време. Тој, меѓу другите автори, го споменува Шекспир, кој штедро ги користел народните пословици и поговорки во своите дела, посочувајќи го Хамлет со неговиот израз *да се биде или да не се биде*, познат во светски рамки, што се употребува и денес кога треба да се донесе решение за некое чувствително и важно прашање (Котев 2012; сп. Величковски 2002).

Поради мудроста што е вградена во народните пословици и поговорки, тие, нагласува Котев, често се употребуваат од народот во секојдневната комуникација, бидејќи појасно осветлуваат или објаснуваат некој проблем отколку долги говори. Како пример, авторот го посочува македонскиот преродбенски учител Арсениј Костенцев, собирач на голем број народни пословици и поговорки, кој изобилно ги користел народните пословици и поговорки во својата учителска практика, нагласувајќи дека „успешно и на место кажана поговорка или пословица или куса мудра изрека дава несразмерно посигурни

резултати од долгите дидактички изливи“ (Котев 2012; сп. Костенцев 1916).

Народните пословици и поговорки, забележува авторот, се плод на надарени поединци, но претставуваат колективна своина, затоа што биле прифатени од средината во која настанале. Дел од нив претрпувале трансформации, сообразени со новото време, но збогатени со нови творечки содржини во дослук со современите доживувања, без да се запостават стекнатите животни искуства. Се разбира, народните пословици и поговорки се одраз на природните и на општествените појави што го опкружуваат човекот во секојдневието. Котев наведува народни пословици од струмичкиот фолклор што резултираат од реалниот живот кога родители ќе изгубат син или ќерка во цветот на младоста, сп.: *чув'ек уо деџе оџин да не виде, односно: ни врљ'оа душм'ан џџав'а да не џо најде, шо не снџо'е нас.*

Авторот го објаснува процесот на создавањето на народните пословици и поговорки. Тие резултираат во разговор меѓу луѓето „кога се активираат спомените за некои историски, но и современи личности запаметени од народот“. Исто така, забележува Котев, тие можат да настанат и под влијание на обичаите и верувањата како екстракт од народните приказни или песни, во кои се зборува или се пее за настан, за личност, за односите во семејството или за односите во пошироката заедница.

Освен тоа, нотира авторот, дел од народните пословици и поговорки во струмичкиот фолклор се заемки од фолклорот на другите јужнословенски и балкански народи. Тоа се должи, пред сè, на историските, на политичките и на културните врски и влијанија меѓу народите, кои со векови се во контакт, што се потврдува и со присуството на македонски народни пословици и поговорки во другите национални средини.

Независно од фактот што народните пословици и поговорки, нотира Котев, се атрактивни за кажување, ним не им се обрнувало доволно внимание во однос на народните песни и на приказните, особено во однос на народните песни. Тој споменува дека Јордан Хаџи Константинов-Џинот прв објавил четири народни пословици во *Цариградски весџник* во 1854 година, браќата Миладиновци објавиле 51 народна пословица во знаменитиот *Зборник* во 1861 година, а Марко Цепенков објавил 3 727 народни пословици и поговорки, чиј број се зголемил на 5 032 пословици и поговорки (Котев 2012; сп. Цепенков 1972). Освен овие паремиолози, авторот како запишувачи и објавувачи на македонски народни пословици и поговорки ги споменува следниве

имиња: Васил Икономов, Петар Чачаров, Антон П. Стоилов, Кузман Шапкарев, Филип Каваев, Александар Донски, Алексо Бакрески, Боне Величковски, Венко Прилепчански, Драган Георгиевски, Димитрија Стојчевски, Апостол Поп Јовановски и др., истакнувајќи ги како приредувачи на зборници: д-р Боне Величковски и д-р Марко Китевски, особено д-р Харалампие Поленаковиќ и Кирил Пенушлиски.

И покрај тоа што струмичкото поднебје е богато со народни пословици и поговорки и со други кратки жанрови, до појавата на разгледуваното дело, од тој регион нема објавено речиси ништо или е објавено нешто сосема инцидентно. Во овој зборник со кратки фолклорни творби, забележува Котев, првпат пред научната и пред пошироката јавност се презентираат изворни материјали од Струмица и од Струмичко што го потврдуваат со научна објективност и дел од редакторите на македонските народни умотворби.

Пасионираниот паремиолог Иван Котев забележува дека пословиците, поговорките и другите кратки жанрови застапени во трудот *Мугросија на вековијте* се резултат на долга и макотрпна четиридецениска работа исполнета со љубов и стрпливост. Од богатиот корпус запишани единици во анализираното дело се застапени 15 000 пословици, поговорки, кратки изрази, благослови, клетви и стари зборови.

Авторот укажува на проблемите на кои наидуваат фолклористите во однос на класификацијата на пословиците и поговорките, нагласувајќи дека, главно, постојат две класификации: а) тематска, којашто подразбира групирање на овие кратки жанрови според основниот збор, т.е. според нивното основно значење, и б) групирање на пословиците, на поговорките и на другите кратки жанрови по азбучен ред. Притоа, тој укажува на фактот што и двете методологии имаат добри и лоши страни. Слабост на класификацијата по азбучен ред е што читателот наидува на тешкотии при барањето на пословицата или поговорката кога тие се однесуваат на некој настан, на некоја појава и сл. и покрај фактот што редакторите на крајот од зборникот даваат посебни регистри за фреквенцијата на одделни зборови за полесно да се најде соодветната пословица или поговорка, а слабост на тематската класификација е тоа што некои пословици или поговорки им припаѓаат на повеќе тематски групи, а други, пак, не можат да влезат ниту во едно тематско подрачје.

Согледувајќи ги слабостите и предностите и на двете класификации, Иван Котев, како запишувач и редактор на овој зборник, се определува за комбинирана форма. Предност ѝ дава на

тематската класификација за да ја задоволи љубопитноста на читателите, комбинирана со класификацијата по азбучен ред за дел од пословиците и поговорките што не можеле да се определат во тематските циклуси, огледувајќи се, во извесна смисла, на комбинираната форма применета при класификацијата на пословиците и поговорките на Марко Цепенков (Котев 2012; сп. Цепенков 1972).

При определувањето на широкиот спектар тематски подрачја, забележува Котев, се тргнало од пораката во пословицата или во поговорката. Се наидуvalo на тешкотии при определбата на одделни пословици и поговорки во врска со тематското подрачје. Имено, некои од нив можеле да бидат во едно и во друго тематско подрачје. Тој ја посочува пословицата *браи̃ за браи̃, сирени̃а за ѝари*, којашто можела да се групира во тематското подрачје „Односи и релации“ или во тематското подрачје „Роднини, пријатели“, па дури и во неколку други тематски подрачја. Исто така, тој укажува и на тоа дека во зборникот ќе се најдат пословици и поговорки што се познати или се објавени. Притоа, авторот нотира дека „поговорките се своина на целото човештво, како општа духовна и цивилизациска придобивка“. Во струмичкиот фолклор тие дошле по различни патишта и во различни периоди од повеќе култури, па постои веројатност дури и да се создале паралелно кај два различни ентитета како резултат на слични општествено-политички и економски услови. Како илустрација, Котев ја посочува пословицата *кучиани̃а си лааи̃, карвано си врве*, којашто има поливалентна порака. Од една страна, споменатата пословица значи дека ‘караванциите се храбри, не се плашат од ништо, си одат по патот; за караваните нема препрека’, а, од друга страна, значи дека ‘неправди се вршат, се краде, се пљачка, се врши насиле... ние зборуваме, нема кој да нè слушне... пак се продолжува со неправдите’.

Во пословиците и во поговорките, нотира авторот, се среќаваат искази од сегашноста, од минатото и предвидувања на иднината од сите области на животот кажани на разбирлив и приемлив начин. Тој приведува пословици и поговорки, во кои се ценел авторитетот на личноста, особено во областа на медицината, илустрирајќи го со примерот *б'е'ао мани̃'ил враи̃и ои̃в'ара*. Наспрема тоа, авторот приведува и примери, во кои јасно се согледува губењето на авторитетот, сп.: *у'гледои̃ е како с'такло (ако се скрши, не се ѝо'р'ава)*, односно: *гледај дур ти̃и викаи̃ Бис'ерко; рек'оа ли ти̃и ѝос'ерко...* Народниот гениј не ги штител носителите на негативните појави кај човекот, како што се алкохолизмот, коцкањето, крадењето, кудењето,

зависта и сл., туку ги жигосувал, сп.: *кој до иреј'ива виноио, рси'ура си кукаи; лудо оо ииј'анјо беж'ал* и др.

Богатството и сиромаштијата, споменува Котев, се најчестите теми во пословиците и во поговорките, сп.: *ако руча, не веч'ера; богаи'ије вјааи, сиромасије низ калиа шлаи'и; богаи'ије – ка ќе смисле, сиром'ахјо – ка ќе може* итн.

Длабоко се вгнездени во свеста на нашиот човек вистината и лагата, коишто се мошне присутни теми во пословиците и во поговорките, при што се осудува лагата како штетна појава, сп.: *ако изл'ажеш едн'ач, виор'и'и не ии вер'уваи; ијој шо лаже, сам се лаже* и др.

Практикувањето на власта и односот кон граѓаните, забележува авторот, исто така нашле одраз во пословиците и во поговорките, сп.: *ако сакаш да му видиш акало на чув'ек, дај му влас; а дојде на чело, не мисле на село; власи до расијува чув'еко*.

Во дел од пословиците и поговорките се упатува на внимателност при постапките и на претпазливост во односите, сп.: *кај секој чув'ек не се јаде леб; на две ора не се ижа; од време на време важај си ги ириј'аи'и'ио*, односно како теми се јавуваат вообразеноста и скромноста, сп.: *кој се фале – не иале; дуа се к'иу ии'и'ел на бун'и'и'и; не ие иуи'и'и у с'аалио, а ии ии'и'и за иоиваи'и каи'и*.

Тема во пословиците и во поговорките е времето во повеќе негови аспекти, сп.: *ако е дено кус, жуд'ианиа а глажа; било – к'и да не било; било – иомин'ало; денове к'иу р'и; бр'оаније денове – врваи; ден'еи'иоа ден не се ивиорува*.

Значителен број пословици и поговорки, нотира авторот, се со социјална тематика, сп.: *жладен с'иом'ах, иразно срце; жладен чув'ек не може ни да се моле; жладноио куче иолесно се врзува* и сл.

Огромен број пословици и поговорки се однесуваат на Господ и на светците, од кои голем број, истовремено, се молби и благослови, сп.: *Господ да ие чува од лажни ириј'и'и'и, од неириј'аи'и'и сам ќе се чуваи; кој рано с'иан'ува и Господ му иом'ага*.

Тема во пословиците и поговорките е заемната помош на луѓето, во кои доаѓа до израз нивната дидактичка функција, сп.: *ако сакаш да зимаш, на'учи се да даваи; дав'ајнио не е уи сој; дав'ајнио а иешко, ама иер'ајнио а и'и'иешко*.

Дволичноста, лошотијата и злобата, од една страна, и добрината, домашното огниште, достоинството и другарството, од друга страна, се исто така, присутни теми во пословиците и поговорките. „Овие пословици“, нотира Котев, „се вистински кодекс и патоказ како да се

однесуваме и како да ги негуваме и чуваме достоинството и другарството, а да се бориме против дволичноста и злобата“. Притоа, тој ги приведува следните пословици и поговорки, сп.: *ако не моаш да му најр'авеш арно, б'аре не му йрави лошо на чув'ек; не се над'евај на арно, ако йрааш лошо; тој шо йраа арно, чека го арно; најри добро и фрли го у м'оорто, оно ќе исил'ива.*

Тема во безброј пословици и поговорки е душата, сп.: *боле го дуушѝа; душа бере, ймоиш йере; уо душа ѝе сакам; жива душа нема; двујца без душа, йрејкоа без глава.*

Неизбежна тема во пословиците и во поговорките се размислувањата за животот и за смртта, за кои авторот ги приведува следните примери, сп.: *жив'оѝо а – како низ враѝѝа да флезеш, низ кайец'ико да излезеш; жив'оѝо а борба; жив'оѝо а еден – не можеш ни да го йрод'олжеш, ни да го нам'алеш; жив'оѝо за некој е йѝарне, за некој цв'ејке; жив'оѝо не е мей и млеко; уо бело видело йомило нема и смрѝѝа ни и зѝѝ ѝѝило.*

Теми во пословиците и во поговорките, забележува авторот, се од сите области на животот, т.е. сè што е составен дел на животот: здравјето и болестите, секојдневните и економските односи, карактерните особини на човекот, искуството и сознанијата на постарите генерации, исхраната, комуникацијата, верувањето во касметот, љубовта и омразата, доблестите и недостатоците, односите меѓу мажот и жената во бракот и надвор од него, младоста и староста, надежта, верата, вербата и верувањето, обичаите и традициите, интелигенцијата и снаодливоста наспроти затапеноста и глупавоста, функцијата и силата на парите и на богатството, политиката, работливоста и мрзливоста, радоста и тагата, религијата и црквата, родителите и децата, нивниот однос и воспитувањето, односот меѓу снаата и свекрвата, среќата и несреќата, судбината, убавината, упорноста како фактор за успех, учењето, храброста и стравот, човечноста и солидарноста и др.

Во ова импозантно дело од пословици и поговорки авторот има внесено „и еден мал број благослови и клетви“, коишто се засновуваат „врз верувањето на маѓиската моќ на зборот“. Притоа, тој ги посочува благословите: *за камен да се фашеш, злато да се сѝворе; усѝѝа мед да ѝѝ јаде; шо ќе айнеш, крв да сѝане*, односно ги посочува клетвите: *аир да не видеш; гроб да немаш да ѝѝе закойѝѝ; да му исаанѝ рацеѝѝ; еѝ'а ѝѝе уорѝѝ девѝѝ чуми* итн.

Во Предговорот Котев го пренесува искуството од собирањето на пословиците и на поговорките. Притоа, тој споменува дека „овие

фолклорни бисери од македонскиот народ произлегоа од две старосни генерации. Затоа некои пословици или поговорки се запишани на поархаичен струмички говор, што е подалечен од актуелниот современ струмички јазичен израз“. Исто така, тој нагласува дека дијалектната состојба во струмичкиот говор е комплексна, така што постојат извесни диференциации во самиот дијалектен ареал од село до село што се одразени во собраниот изворен материјал. Притоа, тој се повикува на Марјан Марковиќ и дава 24 дијалектни карактеристики на струмичкиот говор нотирали во пословиците и во поговорките за полесно нивно восприемање (Котев 2012; сп. Марковиќ 2001).

Определбата пословиците и поговорките да бидат запишани и објавени во изворна дијалектна форма се должи, пред сè, на високата свест на авторот за улогата на дијалектите во зачувувањето на македонскиот јазик, затоа што преку дијалектите македонскиот јазик опстојувал и „траел низ долгата и темна патека на вековите“.

Во разгледуваното дело се застапени пословици и поговорки на малешевски и на кривопапанечки говор од дојденците во Струмица и Струмичко, кои го зачувале својот роден говор во новата средина, а, исто така, се застапени пословици и поговорки на турски јазик или во превод на македонски јазик.

Пасионираниот паремиолог Иван Котев, помеѓу другото, забележува дека пословиците и поговорките живеат и опстојуваат во зборовите, дека се соопштуваат со зборовите и дека нивната убавина доаѓа од зборовите. Овие негови мисли го доведуваат до поентата дека „во зборот е вplotен духот на народот“.

Основната целост, којашто претставува стожер на делото *Мудросиѝа на вековиѝе*, носи наслов: „Прв дел: Тематски преглед на пословиците, поговорките, изразите, фразите, благословите и клетвите“, во која кратките жанрови се групирани според основниот збор, т.е. според нивното основно значење. Тргувајќи од споменатата гледна точка, авторот, кратките жанрови по азбучен ред ги групира во следните теми: „Авторитет, раководење“, „Алокохолизам“, „Аривизам (кариеризам)“, „Баба–дедо“, „Бадијала“, „Беда, сиромаштија–богатство“, „Безобразност, безобсирност“, „Благодарност, човечност“, „Благослов–клетва“, „Болка, страдање“, „Брак, семејство“, „Брзобавно“, „Верба, доверба“, „Верување, вера“, „Ветување“, „Вино и други пијачки“, „Виновен–невин“, „Високо–ниско“, „Вистина–лага“, „Власт–граѓанин“, „Внимателност, претпазливост“, „Вода, снег, огин“, „Воденица“, „Вообразеност–скромност“, „Време–простор“, „Глад, немаштија; гладен–сит“, „Глув, слеп, сакат“, „Годишни времиња“,

„Големо–мало“, „Горчливо–слатко“, „Господ, светци“, „Гостин, намерник“, „Грев–прошка“, „Грешка“, „Грижи“, „Гром, невреме“, „Давање–земање“, „Далеку–блиску“, „Движење–статичност“, „Дволичност“, „Девојка–момче“, „Деца, пород“, „Дилеми“, „Дискриминација“, „Добрина“, „Добро–лошо“, „Дожд, влага“, „Долгови, грижи“, „Дом, огниште“, „Доследност, настојчивост“, „Достоинство“, „Другар–душман“, „Душа, интима“, „Ѓавол, зло“, „Евтино–скапо“, „Егзистенција“, „Егоизам“, „Елементарни непогоди“, „Емоции“, „Жал–суровост“, „Желби“, „Живот–смрт“, „Жито и други плодови“, „Завидливост“, „Загуба–добивка“, „Заедно–посебно“, „Занаети, занимања“, „Здравје–болест“, „Земја, ниви“, „Зет, сватовство“, „Злато, скапоцености“, „Злоба“, „Зло–добро“, „Змии, гуштери“, „Знаење, сознанија“, „Идеал–недостаток“, „Изобилие–скромност“, „Имот, имање–немање“, „Име, именување“, „Инает–толеранција“, „Интелигенција“, „Иронија, сарказам“, „Исклучоци“, „Искреност“, „Искуство“, „Исто–различно“, „Исхрана“, „Итар, снаодлив“, „Јазик, комуникација“, „Касмет“, „Кавга“, „Карактер“, „Квалитет–квантитет“, „Клевета“, „Книга, учење“, „Комар и други пороци“, „Комшии“, „Корист, добивка“, „Корупција, мито“, „Крадење, арамилак“, „Кум“, „Купување–продавање“, „Лакомост, ненаситност“, „Лек, лекар“, „Лице–опачина“, „Лов, риболов“, „Локација, место“, „Лош–добар“, „Лошотија, нервоза“, „Лудории, немирност“, „Љубов, брак“, „Љубов–омраза“, „Мани, недостатоци“, „Маж–жена“, „Мајка“, „Мерак, желби“, „Мерки“, „Миленици, домашни животни“, „Мило–одвратно“, „Минатост–сегашност“, „Минливост“, „Младоженец–невеста“, „Младост–старост“, „Многу–малку“, „Можно–неможно“, „Молитви и благослови“, „Навика–одвика“, „Навреме–доцна“, „Надеж, верба“, „Наивност, скромност“, „Народ, нација“, „Насилие“, „Неблагодарност“, „Недоверба“, „Недоразбирање“, „Недоследност“, „Некадарност“, „Неодговорност“, „Непостојаност“, „Нерешителност“, „Неслога, неразбирање“, „Нечовечност“, „Низок–висок“, „Ново–старо“, „Обичај, традиција“, „Облека, мода“, „Ограниченост, ретардираност“, „Одмаздливост“, „Одмереност–неодмереност“, „Односи, релации“, „Оптимизам–песимизам“, „Ортаклак“, „Оружје“, „Осаменост–дружелубивост“, „Паметен–глупав“, „Пари, богатство“, „Педагошки“, „Песни и приказни“, „Плач–смеј“, „Подмолност“, „Познато–непознато“, „Политика“, „Полно–празно“, „Помнење–заборавање“, „Понизност, додворување“, „Попови, владика“, „Постојаност, достоинство, истрајност“, „Потекло“, „Почеток–крај“, „Почит“, „Правда–неправда“, „Празници“, „Предвидување“,

„Предвреме–доцна“, „Предупредување“, „Привилегии, роднини“, „Причини–последници“, „Проблеми–решенија“, „Производи“, „Работа–мрза“, „Радост–тага“, „Рај–пекол“, „Рамнодушност“, „Расипништво“, „Религија, црква“, „Решителност–двоумење“, „Роден крај“, „Родители, деца“, „Роднини, пријатели–непријатели“, „Самостојност“, „Свадба, сватовштина“, „Своє–туѓо“, „Сегашност–иднина“, „Селекција“, „Село–град“, „Сигурно–несигурно“, „Сит–гладен“, „Скапо–евтино“, „Скржавост“, „Слаб–јак“, „Слобода–ропство“, „Слога, разбирање“, „Сметка“, „Снаа–свекрва“, „Совесност, одговорност“, „Совети“, „Сон, спиење. Сонови“, „Соодветно, сразмерно“, „Состојби“, „Способност–неспособност“, „Срам–бесрамност“, „Среќа–несреќа“, „Стабилност–променливост“, „Стока“, „Страдање“, „Студено–топло“, „Судбина“, „Суша, глад“, „Тајна, мистерија“, „Тврдоглавост“, „Тешко–лесно. Маки“, „Традиција“, „Трговија“, „Трпеливост, толеранција“, „Келав–космат“, „Котек, тепање“, „Убавина–грдост“, „Ум, памет“, „Умеене“, „Упорност, настојчивост“, „Учење, искуство“, „Фалење–скромност“, „Фамилија, брак“, „Хиерархија“, „Хиперболизирање“, „Храброст–страв“, „Храна, исхрана“, „Цркви, манастири“, „Чесност–арамилка; чест“, „Чисто–нечисто“, „Човечност, солидарност“, „Чуда, мистери“, „Шпионажа“, „Штедење–расипништво“ и „Штети, последици“.

Во оваа широка лепеза од 245 теми нема реска граница, така што низа кратки жанрови се преплетуваат од една во друга тема. Но, тоа што ни прави впечаток во овој дел е фактот што некои пословици и поговорки се појаснуваат. Така, на пример, во темата: „Авторитет, раководење“ за пословицата: *Царо дава, владикаџа не дава*, се дава следното појаснување:

За време Преродбата во село Робово, Струмичко, се отворило училиште на народен македонски јазик. Грчкиот владика остро се спротивставил на отворањето на ова училиште. Работата дошла до суд. Иако робовчани имале ферман од Султанот, владиката жестоко реагирал. Тогаш селскиот првенец, дедо Мицо Карацата, рекол: *Царој дава, владикаџа не дава!* Го зел со себе учителот и училиштето продолжило со работа.

Во темата „Ветување“, исто така, се дава појаснување. Имено, за пословицата: *Ти ќе свириш, синче*, авторот го дава следното појаснување:

Еден трговец разгласил дека ќе оди за Солун и прашал кој што сака да му порача. Сите порачувале, ама никој не давал пари. Само едно дете

му дало две парички и порачало свирка. Трговецот му рекол: *Ти ќе свириш, синче!*

Појаснување се дава и за пословицата: *На мене и џулемојо ми е мџ'енко* од темата: „Големо–мало“. Имено:

Некој мајстор сидал кука во едно село. Било многу жешко. Газдата го прашал какво пиво да купи, од помалите или од големите. Мајсторот го погледнал и рекол: *Е џазда, на мене и џулемојо ми се чине мџ'енко!*

Приведовме појаснувања само на три умотворби со цел да се види колкава грижа авторот води за разбирањето на пораките на одделни пословици и поговорки.

Втората целост во делото: *Мудростта на вековите*, под наслов: „Втор дел: Пословици, поговорки, изрази и фрази по азбучен ред“, во извесна смисла, претставува дополнување на првата целост со дел од пословиците и поговорките што не можеле да се определат во тематските циклуси. Со тоа не само што се збогатува фондот на застапените кратки жанрови во делото туку не се оптоварува делото со повторувања.

Третата целост во разгледуваното дело носи наслов „Трет дел: За зборовите“, во која првин авторот дава есеистички приод на целооста, каде што централно место зазема зборот (словото), што го наведуваме во целост.

Во почетокот беше Словото, и Словото беше во Бога и Бог беше Словото. (Јов. 1,1; Откр. 19,3; Јов. 17,5)

Зборот не е само изговорена или напишана јазична единица со определено значење. Зборот или логос е светиот звук; првиот елемент во процесот на изразувањето. Тој е основно, исконско средство за комуникација и има творечка сила. Како симбол, зборот има маѓиска моќ на создавање поради своите можности да репродуцира слики, замисли, чувства...

Во колективната меморија на многу народи, а и во нивните религии, постои верување според кое, во почетокот, кога не постоело ништо, Бог најпрво го создал ангелот кој пренесувал пораки. Во тоа е симболиката на зборот и затоа во почетокот Бог го создал зборот, оти тој е носител на пораката.

Ако јазикот е звучна обвивка на нацијата, зборот е симболот преку кој јазикот живее, се надополнува и доизградува.

По овој есеј за зборот, Котев приложува седумдесетина пословици и поговорки, во кои основниот збор, т.е. носителот на нивното основно значење е зборот (думата), сп.: *кури'умо дујка ѝраве, ама зб'оро уйејува, љуџа рана уздрав'ева, лоша дума не се забур'ава* и др., по што следува „Речникот на непознати и помалку познати зборови и изрази“, во кој се нотирали и се протолкувани над 1 750 зборови и изрази што се среќаваат во пословиците и во поговорките, застапени во разгледуваното дело, но и зборови и изрази од струмичкиот говор што не се застапени во ова дело „со цел да се сочува тоа скапо лексичко богатство“.

Од диференцијалниот речник, условно речено, ќе приведеме повеќе зборови и изрази, од кои некои се илустрирани со примери, сп.: **ајљ'ак** – слободен, без обврски, без работа. *Седе ајљ'ак; б'ишка* – свиња; **б'ујос** – сила, снага, енергија. *Уд б'ујос не знаа шо ѝраа; в'арка* – брза, ита. *Многу варка; викаг'ааре, веке гааре* – струмички локализам; *веке. Ми дусад'и викаг'ааре; дер'ем-пер'ем* – парче по парче. *Најр'и го дер'ем-пер'ем; едном'ан* – постојано, секогаш. *Едном'ан џи кж'увам; 'ета рана* – болест на прстите од многу работа; вид гангрена; **жл'ембе се** – се смее без причина, без повод: *Рјажлемб'ил се; зав'арен* – затечен. *Коа се ѝремажила, заварила ѝри деца; заг'улен* – прост, несмасен, неснаодлив; **истиз'ава, се** – се измачува, се малтретира; трпи, се воздржува; **јалов'арско куче** – куче кое ја чува јаловината, јаловата стока; **каџ'ак** – прилог кон лебот (сирење, варени или пржени јајца, урда); **л'ага** – смета, мисли. *Он лага ниа ѝрева ѝасеме; нал'ет, нај'ет да а* – клетва. *Нај'еи да а џакв'а раб'оџа; посл'ажда* – јаде со мерка, штеди на сирење, месо и сл.; **прес пол'е** – одење низ полето, а не по патот; кретење на патот; **пр'ичав** – проблематичен, инаетлив, своеглав. *Но го а ѝричав; ропка* – јаде со задоволство; крчка. *Изройк'а а либлибл'иаџа; св'ене се* – се срамува, не му е згодно. *Свене се момичкаџа; с'ичко* – сè, вкупно, збирно; **сп'оре** – му оди од рака; извежбан е; брз. *Си'оре му рабоџџа; старо жито* – се мисли на пченица, јачмен, 'рж; се сеат есента; **т'ера** – бара. *Врзи ѝрсџ, џерај лек. Тера си бел'аџа; тиквин'ик* – пита, баница со тиква; (фиг.) будала, тиквеник; **кељ и кр'аста** – кожни болести. *Да џе јагаџ кељ и красџа; уврт, 'уврти* – крајните, непаралелни редови на пченката и сл.; **ушв'ерен** – исплашен, преплашен; **утр'атен, утрат'и ме** – крајна заситеност, до гадење (од благо); **фр'енка** – домати; **фрк** – големо парче леб од подница, краешник. *Грабн'ал фрко; цвич* – голем, остер студ, мраз; неподносливо студенило; **чиничка** – пченка; **ч'омка** – поцинкувана чаша со рачка од различна големина; **ч'оче** – збор кој

потекнува од зборот човек; човече (с. Моноспитово); **ч'ушка** – пиперка; **шалт'ак** – шлаканица, удар во образ или во вратот со гола рака; **ш'ика** – брка, истерува кокошки. *Ш'икни ј кукошкиѝе да не ѝреѝаѝѝ*; **ште м'е, ишт'е ме** – вид клетва, заколнување. *Иѝиѝ'е ме мене*; **ш'уљко** – именување на некрстено, штотуку родено дете и др.

Трудот е заокружен со позитивните рецензии од проф. д-р Марко Китевски и од проф. д-р Илија Велев, за негово објавување; со резиме на македонски и на англиски јазик; со кратка биографија на Иван Котев (14.VII 1939, Робово – Струмичко), учител, наставник, професор, познат собирач и проучувач на македонското фолклорно богатство, кој живее и твори во Струмица; со преглед на консултираната литература и со скратеници.

На крајот, треба да се истакне повеќекратната вредност на ова дело со својот голем влог во македонската фолклористика. Нема сомнение дека македонските народни пословици и поговори од Струмица и од Струмичко, како дел од богатиот фолклор на Македонците од Струмичкиот регион, презентирани во импозантното дело *Мудросѝа на вековиѝе* од пасионираниот паремиолог Иван Котев, се духовно богатство на Македонците од тоа подрачје и на сиот македонски народ. Благодарејќи му нему, на вљубеникот во македонскиот фолклор, се спасени од заборав дел од кратките жанрови од струмичкиот ареал пред налетот на новото време, во кое глобализацијата го става на маргините фолклорот како дел од културите на т.н. мали народи, во кои, секако, спаѓа и македонскиот народ. Токму богатиот фолклор, пренесуван од колено на колено, го зачувал македонскиот дух во текот на вековите, а Иван Котев штедро ни го остава нам и на младите македонски поколенија – да се напојуваме од изворот на мудроста.

ЛИТЕРАТУРА

Кирилични изданија

Величковски, Б. 2002. *Македонско-англиски и англиско-македонски ѝословиѝни ѝаралели*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.

Конески, К. (ред.) 2008. *Толковен речник на македонскиоѝ јазик*, IV. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Костенцев, А. 1916. *1000 поговори, пословици и крајски поуčenja*. Събрал и съставил Арсений Костенцев отъ 1860–1886 год. София: Печатница на военното книгоиздателство.

Котев, И. 2012. *Мудростта на вековите: Македонски народни пословици и поговори од Струмица и Струмичко*. Струмица: ЛУ Библиотека „Благој Јанков Мучето“.

Марковиќ, М. 2001. *Дијалектологија на македонскиот јазик*, I. Приредил Марјан Марковиќ, според Божидар Видоески *Дијалектите на македонскиот јазик 1 и 2* (и *Текстови од дијалектите на македонскиот јазик*). Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Цепенков, М. К. 1972. *Македонски народни умотворби во десет книги*. Книга 8: *Пословици. Поговори. Гатанки, клевеи и благослови*. Ред. Томе Саздов. Скопје: Македонска книга.

Латинични изданија

Čubelić, T. 1990. *Povijest i historija usmene narodne književnosti*. Zagreb: Ante Pelivan i Danica Pelivan.

FOLKLORE IS A SPIRITUAL TREASURE OF THE MACEDONIAN PEOPLE

(on the examples from the book *The Wisdom of the Centuries* by Ivan Kotev)

Vasil Drvošanov

“Krste Misirkov” Institute of Macedonian Language in Skopje

Summary

In the article, the author reviews the Macedonian folk proverbs and proverbs from Strumica and the Strumica region, published in the paper *The Wisdom of the Centuries*, in which Ivan Kotev appears as a passionate paremiologist. Namely, he collected for a long period of time, recorded and published the Macedonian folk proverbs and proverbs from Strumica and the Strumica region, in which our essence is reflected from the oldest times until today.

Macedonian folk proverbs and sayings are “one of the oldest legacies of oral literature”, which are intertwined with the proverbs and sayings of other South Slavic and Balkan peoples. However, they are built on the foundation of Macedonian culture in terms of customs, rituals and beliefs in the spirit of our lives as a whole.

They entered the collective memory of the people because “they are a polished diamond, a precious stone that never loses its value and beauty”.